

V. ECSEDY JUDIT

A Trattnerék Magyarországon*

Trattner névvel három magyarországi szereplője volt a 18–19. századi könyv-szakmának: Johann Thomas Trattner bécsi udvari könyvnyomtató, rokona, a később petrózai előnevet nyert Trattner Mátyás és ennek fia, Trattner János Tamás.

A magyarországi könyvnyomtatásnak és könyvkereskedelemnek mindig is számos bécsi kapcsolata volt, nem ritka a 18. században, hogy egy-egy könyvkereskedő Pozsonyban vagy Pesten is és Bécsben is tartott fenn fiókot, mint a Doll testvérek, Andreas Schwaiger, Joseph Stahel vagy a Weingand család tagjai. Különösen igaz ez Johann Thomas Trattner esetében, akinek a következőkben először könyvkereskedői, majd nyomdai tevékenységét tekintjük át.¹

A magyarországi könyvpiacra a bécsi Trattner nagyvállalkozó, teljes nevén Johann Thomas Trattner Edler von Trattnern, viszonylag későn, az 1780-as években lépett be, amikor viszont négy év alatt három magyar városban létesített valamilyen vállalkozást. Először Pozsonyban 1781-ben, majd 1783-ban Pesten és 1784-ben Temesváron. Könyvlerakatai azonban Pozsony, Pest és Temesvár mellett négy további magyarországi városban is voltak.²

Ez viszonylag késői időpontnak számít ahhoz képest, hogy a Birodalom déli tartományaiiban Johann Thomas Trattner már az 1750-es években jelen volt: minden valószínűség szerint 1754-ben Görzben (Gorizia), 1756-ban Triesztben,

---

* A szerző kutatásait 2017-ben a bécsi Collegium Hungaricum támogatta.

¹ A Trattnerék magyarországi és erdélyi tevékenységét tekintjük át, Horvátország nélkül. Ez utóbbival ugyanis újabban már foglalkozott a szakirodalom: FRIMMEL, Johannes, *Johann Thomas Trattner – ein transnationaler Buchdrucker des 18. Jahrhunderts = Vernunft, Religionskritik, Volksglauben in der Aufklärung*, Hrsg. von Thomas Bremer, Halle an der Saale, Universitätsverlag, Halle–Wittenberg, 2013, 214–218; és KOSIC, Ivan, JEMBRIK, Alojz, *Tiskovine u riznici Nacionalne i Sveučilišne knjižnice: Johann Thomas Trattner, Joseph Anton von Trattner, Matthias Trattner, Johann Thomas Trattner, István Trattner-Károlyi = Typographia Trattneriana in thesauro Bibliotheca Nationalis et Universitatis Zagradiensis*, Zagreb, Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica, 1999; és részben DULAR, Anja, *Johann Thomas Edler von Trattner (1719–1798) and the Slovene book market of the 18th century = Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert, Das Beispiel der Habsburgermonarchie*, Frimmel, Johannes, Wögerbauer, Michael (Hrsg.), Wiesbaden, Harrassowitz, 2009 (Buchforschung, 5), 45–54.

² GIESE, Ursula, *Johann Thomas Edler von Trattner, Seine Bedeutung als Buchdrucker, Buchhändler und Herausgeber = Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, Frankfurt, 16(1960), Nr. 101a, 2153.

1773-ban Varasdon (Varaždin) és 1776-tól Zágrábban, amikor varasdi vállalkozását oda áthelyezte.³

A bécsi Trattner cég Magyarországon a könyvnyomtatás és könyvkereskedelem terén közvetve már évtizedek óta jelen volt. Egyrészt a számos, általa kiadott és itthon is forgalmazott könyve, sajtóterméke révén. 1757. szeptember 5-én 15 évre szóló kizárólagos privilégiumot kapott a magyarországi misekönyvek kiadására és forgalmazására, ami jelentős haszonnal járt.⁴ Másik nyereséges üzlete a magyarországi használatra szánt adminisztratív kiadványok, formanyomtatványok előállítására és forgalmazására. Az udvari kamara csak a Tirolba és Magyarországra szánt kiadványok papír és nyomtatási költségére 95 ezer aranyat irányzott elő.⁵

A bécsi Trattner nyomtatványai révén is folyamatosan jelen volt. 1757-ben kiadott *Acta Publica*⁶ című összeállítását például Sopronban a Siess Nyomda, Pesten Johann Gerhard Mauss könyvkereskedése, Pozsonyban pedig a Landerer Nyomda terjesztette.⁷ Másrészt bécsi betűöntődéje révén is jelentős szereplője volt a könyvszakmának, hiszen nem az újonnan létesített pécsi Engel Nyomda volt az egyetlen, amely nyomdabetűit és díszeit a bécsi Trattner betűöntődeből szerezte be. A budai Landerer és a pesti Eitzenberger Nyomda is a Trattnertől vásárolt betűkkel nyomtatott.⁸ Mindaddig, amíg a budai Egyetemi Nyomda fel nem állította betűöntődjét, általános gyakorlat volt a Trattner-céghez fordulni új betűk beszerzése céljából. 1772-ben elnyert kizárólagos privilégiuma 15 évre biztosította a Habsburg Birodalomban egyedülként a betűöntést. Már korábban, 1760-ban megpróbálta elnyerni ugyanezt a privilégiumot Magyarország vonatkozásában is, ez ugyan nem sikerült, de a magyarországi piacot mégis uralta. Sőt, a Budára átköltözött Egyetemi Nyomda még 1802-ben is a Trattner-cég ebergasingsi papírgyárából szerezte be szükségletének egy részét.⁹

Bár a nagyszombati Egyetemi Nyomda mellett működött betűöntőde, ez azonban csak saját szükségletre állított elő betűket. Kibővítésére és betűmetsző műhely felállítására csak jóval Budára való átköltözése (1778) után került sor, amikor az Egyetemi Nyomda az erdélyi születésű Bikfalvi Falka Sámuel Bécsből Budára hívta (1798. június 26.), és ezzel a műhely, amely addig csak két betűöntőt foglalkoztatott, 1800-tól önállósult.¹⁰

³ DULAR 2009, i. m. 45–54.

⁴ GÁRDONYI Albert, *Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században*, Bp., Lantos, 1917 (Könyvtári füzetek, 2), 11.

⁵ DURSTMÜLLER, Anton, *500 Jahre Druck in Österreich, Die Entwicklungsgeschichte der graphischen Gewerbe von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Bd. 1. Wien, Hauptverlag der Graphischen Unternehmungen Österreichs, 1982, 209.

⁶ *Acta publica 1756–1758 Oder Sammlung aller Staatschriften, welche siet den im Jahre 1756 zu London und Versailles geschlossen...* Wien, Trattner, 1757.

⁷ GIESE 1960, i. m. 2260–2262.

⁸ GÁRDONYI 1917, i. m. 11–13.

⁹ IVÁNYI Béla, GÁRDONYI Albert, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577–1927*, Bp., Egyetemi Ny., 1927, 113–114.

¹⁰ IVÁNYI, GÁRDONYI 1927, i. m. 106–114.

Trattner magyarországi könyvkereskedői vagy nyomdai vállalkozásainak kezdő időpontját látva egyértelműnek látszik az összefüggés a könyvszakma II. József idején történt liberalizálódásával. A pozsonyi kulturális színtérre olyan vállalkozással lépett be, amely újdonságnak számított.

A felvilágosodás korában megélnékönyvkereskedelemmel együtt járt az ún. olvasókabinétek alapítása, amelyek a 18. század jellegzetes európai produktumai voltak. Az első magyarországi olvasókabinét 1781-ben – tíz évvel az első bécsi után – létesült Pozsonyban. A bécsi kabinét eredetileg Franz Jakob Bianchi ötlete volt, aki a magáét Bécsben 1770-ben nyitotta meg, és ahol a tagok nemcsak könyveket, hanem több német, angol és francia újságot is olvashattak. Amikor Bianchi bécsi olvasókabinétjét könyvkereskedéssel is ki akarta bővíteni, nem kapta meg erre az engedélyt. A könyvkereskedelmet szabályozó 1772. március 28-i rendelet után is elutasították megismételt kérvényét. 1777-ben olvasókabinétje már Trattner tulajdonában volt,¹¹ a Trattnerhof első emeletén, de az 1783. március 29-én életbe lépő korlátozások miatt, a többi olvasókabinéthez hasonlóan, ezt is erőteljesen cenzúrázták.¹² Valószínűleg éppen ezek a megszorító intézkedések vezettek két évvel megalapítása után a pozsonyi olvasókabinét bezárásához. (Néhány évvel később 1798-ban, ill. 1799-ben az összes olvasókabinétet és kölcsönkönyvtárat betiltották.)¹³

Nagyon valószínű, hogy a pozsonyi olvasókabinét az időközben Johann Thomas Trattner tulajdonába kerülő bécsi kabinét filiáléja lehetett. Az alapítására vonatkozó kérelmet nem maga Trattner, hanem egy bizonyos Anton Martin nyújtotta be, és 1781-ben meg is nyílt. Vonzerejét főleg az újságok és a folyóiratok biztosították. Többségében német nyelvűek, de a francia újságokat – a könyvekhez hasonlóan – ki is lehetett kölcsönözni. Mégis csekély volt az érdeklődő, a pozsonyi olvasókabinét mintegy száz tagot számlált. Nagy választékban kínálta a korszak legnépszerűbb műfaját, a szórakoztató regényeket, de emellett szerényebb számban irodalmi értékű és népszerű tudományos munkákat is.

A kabinét érdekes kísérlete volt, ahogy a többkötetes műveket kölcsönözte. Ha például valaki Lavater tizenkét kötetes *Physiolgnomischen Fragmenten zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe* (1774–1778) című munkáját akarta kikölcsönözni, akkor az olvasó egy-egy kötetet három nap múlva továbbadott egy másik érdeklődőnek. Az újonnan beérkező könyvekről a *Preßburger Kundschaftsblatt* adott folyamatos tájékoztatást. Ez a referálólap az érdeklődőket más új könyvekről is tájékoztatta, amelyek például a Doll testvérek, Anton Löwe vagy Michael Benedict könyvkereskedésébe éppen megérkeztek.¹⁴

A pozsonyi olvasókabinét további sorsáról kevés adatunk van, csak annyi tud-

¹¹ Comptoir der Künste, Wissenschaften und Commerzien, ld. FRANK, Peter R., FRIMMEL, Johannes, *Buchwesen in Wien 1750–1850, Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2008 (Buchforschung, Bd., 4), 199.

¹² GIESE 1960, i. m. 2211.

¹³ FRANK, FRIMMEL 2008, i. m. 299.

¹⁴ KÓKAY György, *Geschichte des Buchhandels in Ungarn*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1990, 93.

ni, hogy az új könyvekről referáló lap 1782-ben megszűnt (Egyébként 1788-ban Doll és Schwaiger könyvkereskedése is nyitott egy olvasókabinétet Pozsonyban, ennek katalógusában 1400 cím szerepelt.)¹⁵

Érdemes megemlíteni, hogy Trattner pozsonyi olvasókabinétje idején a magyar koronázó városban egyidejűleg két prosperáló nyomda működött: Johann Michael Landerer és Franz August Patzko nyomdája, emellett nyolc könyvkiadó, akik könyvárusítással is foglalkoztak: Spaisser, Frank, Doll, Benedict, Löwe, Korabinsky, Thiel és Lippert.¹⁶

Trattner 1782. február 20-án határozta el magát arra a lépésre, amely döntő hatással volt a pest-budai könyvszakma további alakulására. II. Józsefhez írt folyamodványában azt kérte az uralkodótól, hogy mint magyarországi születésű személy, „Pesten, a királyság központjában könyvnyomdát, betűöntödét és könyvkereskedést alapíthasson, továbbá Pozsonyban, Győrben, Nagyszebenben és Temesváron könyvkereskedést nyithasson”¹⁷ – amelyek közül a pozsonyi, nagyszebeni és győri üzletek csak lerakatok lettek volna. Prágában, Brünnben, Innsbruckban, Triesztben és Zágrábban már működtek könyvkereskedései, és kezében volt az engedély, amellyel új linzi, grazi, klagenfurti és laibachi (Ljubljana) üzleteket nyithatott.

Temesváron 1771-ben alapította Matthias Josef Heimerl könyvkereskedését, és egyidejűleg *Intelligenzblatt* címen referálólapot¹⁸ és naptárt is kiadott. Amikor 1784-ben meghalt, vállalkozása vejére, Joseph Anton Slovatzekre szállt, aki a bécsi Johann Thomas Trattner bizományosa volt.¹⁹ Trattner kiadói névvel ugyan egyetlen nyomtatványt sem ismerünk, de levéltári adatok bizonyítják egy Trattner által 1784-ben kiadott folyóirat létezését.²⁰ Heimerl után a könyvnyomtatást már a következő évben Slovatzek folytatta. A bécsi Trattnerral való kapcsolatát bizonyítja, hogy Trattnernek könyvlerakata volt nála, amint azt a Trattner saját kiadásában megjelent *Allgemeine Wiener Büchernachrichten* 1786. évi tudósításában látni. A bécsi Trattnernek az alábbi hét magyarországi könyvlerakata volt:

Hermannstadt/Nagyszeben – Herr Hochmeister, Buchhändler

Neusohl/Besztercebánya – Herr tumler, Buchdrucker

Oedenburg/Sopron – Herr Pfundtner, Buchbinder

Pest – in der von Trattnerischen Buchhandlung

¹⁵ KÓKAY 1990, i. m. 101.

¹⁶ PETRIK Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, VIII. Függetlenség, Nyomda- és kiadástörténeti mutató 1701–1800, Bibliographia Hungariae VIII. Appendix, Index typographicus librorum annis 1701–1800, Összeáll. V. Ecsedy Judit, Bp., OSZK, 1991, 457–480.*

¹⁷ GÁRDONYI 1917, i. m. 11.

¹⁸ Létezéséről csak levéltári források tudósítanak, ld. BERKESZI István, *A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története*, Temesvár, Délmagyarországi Történelmi Társulat–Csanád Egyházmegyei Könyvnyomda, 1900, 56.

¹⁹ KÓKAY 1990, i. m. 93.

²⁰ *Temeswarer Zeitung*, Temeswar 1784, wöchentlich, Verleger, Johann Thomas Trattner. Ld. BUSA Margit, V., *Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849*, Bp., OSZK, 1986, 281, és BERKESZI 1900, i. m. 56–57.

Pressburg/Pozsony – Herr Weber und Korabinsky, Buchdrucker
Raab/Győr – Herr Müller, Buchbinder
Temeswar/Temesvár – Herr Slowatschek, Buchhändler²¹

Ebben a jegyzékben két nyomdát találunk: a besztercebányai Tumler és a pozsonyi Weber-Korabinsky-féle, három könyvkereskedést, köztük Trattner saját üzletét Pesten, ezen kívül a nagyszombati Hochmeister és a temesvári Slowatzek könyvesboltját, bár a két utóbbi egyúttal nyomdatulajdonos is volt. Érdekes, hogy a két nyugat-magyarországi városban, Sopronban és Győrben Trattner lerakatai könyvkötőknél voltak, nem pedig az ottani könyvnyomdáknál. Ugyancsak érdekes, hogy a fenti jegyzék egyetlen szereplője sem fordul elő Trattner bizományosainak 1757-es jegyzékében, pedig a soproni Siess és a pozsonyi Landerer a két időpont között is megszakitás nélkül működött.

A bécsi udvari nyomdász Pesten létesített vállalkozása (1782/1783) jóval jelentősebb és hosszabb életű volt, mint a korábban alapított temesvári, és tartós hatása volt a magyarországi könyvszakra. A megélnéül pesti szellemi élet hatására 1782-ben Johann Thomas Trattner, a bécsi udvari nyomdász és nagyvállalkozó kérvényezte egy Pesten létesítendő nyomda, könyvkereskedés és betűöntőde felállítását.

A már meglévő, de jóval szerényebb keretek közt működő pesti könyvkereskedők és nyomdák tiltakoztak ugyan, de eredménytelenül. Trattnernek, ugyanis mint magyarországi születésű alattvalónak (Kőszeg közelében született), joga volt hazájában iparát, kereskedését gyakorolnia. Bevonult tehát Pestre (valószínűleg nem személyesen), és itt hamarosan a magyar irodalom egyik legfőbb könyvkiadója lett. Pozsony helyett egyre inkább Pest került az élvonalba. A lakosság száma gyorsan nőtt, és az egyetem jelenléte még inkább hozzájárult ahhoz, hogy a tudomány és irodalom központja legyen.

Nemcsak Franz Anton Royer pesti nyomdatulajdonos, hanem a helyi könyvkereskedők is tiltakoztak Trattner megjelenése ellen. A pesti városi tanács pártfogolta kérésüket a Helytartótanácshoz beadott kérvényében, de eredménytelenül. Pest akkori egyetlen könyvkereskedésének, a Weingand és Köpff cég tiltakozását sem vette figyelembe a Helytartótanács, hanem 1783. január 30-án megkapta Johann Thomas Trattner a jóváhagyást, amelyet tőle, mint magyarországi születésű személytől nem tagadhatott meg (26 évvel birodalmi lovagi címének elnyerése után, 1790-ben II. Lipót magyar királlyá koronázása alkalmából a magyar nemességet is megkapta).²² Az engedély birtokában 1783 tavaszán vonult be Pestre. Bár a betűöntődéhez szükséges engedélyt is megkapta, nincs nyoma annak, hogy Pesten ilyen műhelyt alapított volna.

Úgy látszik, hogy könyvkereskedése kiadóként is működött. 1784-ből ismerjük egy német nyelvű kiadványát, amelynek kiadója is volt. A címlapon mint Pes-

²¹ GIESE 1960, i. m. 2255–2256.

²² *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (BLKO) Bd. 46, 288, és <http://wiki-source.org/wiki/BLKÖ/Trattner>

ten működő könyvkereskedő nevezi meg magát: „Gedrucckt in Pest, zu finden in der Edlen von Trattnerischen Buchhandlung.”²³ Más, ilyen impresszummal ellátott könyvét nem ismerjük. Trattner egyidejűleg bécsi officinájában is kiadta ugyanezt a József császárról szóló könyvet.

Ami a pesti könyvkereskedését illeti, ezt nem koronázta siker. Kezdetől fogva üzletvezető irányította, először Adolph Fingerhuth, majd az augsburgi Ambrosius Keil. Hamarosan hosszadalmas jogi eljárás kezdődött Keil és Johann Thomas Trattner között. Bár Trattner Keil tevékenységével elégedett volt, amint azt egyik levele bizonyítja: „duch dessen Fleiß hat sich mein dortigen Handlungsgeschäft wirklich verbessert,”²⁴ Keil mégis meglehetősen alacsony fizetést kapott, évente 300 forintot. Nem csoda, hogy nem sokáig maradt Trattnernél (1786–1787). Amikor távozási szándékát bejelentette, Trattner vizsgálatot rendelt el ellene.

A vizsgálat először azzal járt, hogy Keilt bebörtönözték. Végül azonban a bíróság Trattner ellen hozott ítéletet, és pénzbírság megfizetésére kötelezte.²⁵ Ambrosius Keilt ugyanis azért is sérelem érte, mert fogsága alatt nem tudta elfogadni sem a müncheni Josef Lindauer, sem a bécsi Josef Stahels állásajánlatát.

A vizsgálat során kiderült, hogy a pesti könyvkereskedésnek valójában már a kezdetektől nagy kinnlevőségei voltak, mert Trattner országszerte úgy ösztönözte a könyvárusokat és könyvkötőket könyvei vásárlására, hogy előnyös hiteleket ígért nekik. 1786-ban a pesti Trattnernek országszerte 34 személlyel szemben 1768 forint összegű követelése volt.

Ezek a szerencsétlen események természetesen előnytelenül befolyásolták az üzletmenetet, és Trattner maga is fokozatosan elvesztette érdeklődését a pesti könyvkereskedés iránt.

Ambrosius Keil utóda 1787 augusztusától kezdve Johann Michael Pauer volt. Két évvel később át is adta egész pesti könyvkereskedését Pauernak, addigi üzletvezetőjének. 1789. május 16-án már Pauer volt a Trattner-féle könyvkereskedés tulajdonosa.²⁶ Ennek a szerződésnek pontos tartalmát nem ismerjük, megjegyzendő azonban, hogy Pauer Trattner Mátyásnak, a bécsi Johann Thomas Trattner pesti rokonának sógora volt, akinek személyére még visszatérünk. Lehetséges ezért, hogy a könyvkereskedés és a nyomda esetében is családi megállapodás született.

Johann Michael Pauer, az új tulajdonos, főleg francia és német könyveket tartott, amint azt a könyvkatalógusa is tanúsítja,²⁷ 1795-ben azonban tönkrement.

²³ *Joseph des Zweyten Erinnerung...* Pest: zu finden in der Edlen von Trattnerischen Buchhandlung, 1784, 58 l. OSZK 306.880 jelzetten és bécsi kiadása: *Joseph des Zweyten Erinnerung...* Wien, Joh. Thomas Edl. v. Trattnern, [1784] 45 l. OSZK 329.954 jelzetten.

²⁴ GÁRDONYI Albert, *Régi pesti könyvkereskedők*. Bp., M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, 1930 (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai, 2), 38., az 1786. november 6-i levél.

²⁵ GÁRDONYI 1930, i. m. 38–39.

²⁶ GÁRDONYI 1930, i. m. 44.

²⁷ PAUER, Johann Michael, *Verzeichniß von gröstentheils neuen Büchern welche bey Johann Michael Pauer Buchhändler in Pest ... zu Haben sind*. Pest [1794?] 22 l., Bp., Fővárosi Szabó

A könyveket ekkor a Pápán lakó Kiss István könyvkötő felvásárolta, de mint könyvkötő csak arra volt jogosult, hogy saját üzletében vagy vidéki vásárokon áruljon. Halála után (1805) vállalkozását özvegye és fia, az ifjabb Kiss István²⁸ folytatta tovább utóbbi haláláig (1817). Megjegyzendő, hogy ifjabb Kiss István kiadóként is működött, ami meglehetősen ritkaság volt.²⁹ Saját kiadásában jelent meg például 1815-ben magyarul egy, a maga korában nagy sikernek számító könyv, Napóleon életrajza.³⁰

Amikor Trattner vállalkozása Pesten megtelepedett, két nyomda működött a városban: Franz Anton Eitzenbergeré – amely egyúttal az első pesti nyomda volt – és Franz Anton Royeré, a pozsonyi nyomdászcsalád tagjává. Ugyanakkor a testvérvárosban, Budán a már több mint fél évszázada működő Landerer Officina és az Egyetemi Nyomda dolgozott.

De Pest hamarosan több nyomdászt is idevonzott. Nemcsak a bécsi Trattner akart az 1780-as évek elején Pesten nyomdát létesíteni. Érdekes, hogy két sikeres pozsonyi nyomdász is, Johann Michael Landerer és Franz August Patzko is arra az elhatározásra jutott, hogy 1784-ben, illetve 1788-ban a gyorsan fejlődő Pest városában alapítsanak fióknyomdát.

Áttekintve a Habsburg Birodalom nyomdáinak és kiadóinak számát 1740 és 1780 között, az alábbi adatokat kapjuk: az örökös tartományokban 24 nyomda (magában Bécsben 8), Cseh-Morvaországban 30 (ebből Prágában 18 nyomda), Magyarországon 48³¹ (ebből Pest-Budán 16 nyomda és kiadó). Vagyis összesen 108 nyomda, amelyek többsége egyúttal kiadóként is működött.

Amilyen sok gonddal járt a bécsi Trattner számára pesti könyvkereskedése – ahol egymást váltották az üzletvezetők, míg végül bezárására került sor –, olyan sikeres volt az általa alapított, és hamarosan rokonának, Trattner Mátyásnak átadott pesti nyomdája.

Ezzel a nyomdával a következőkben részletesebben foglalkozunk, mivel ez az officina, amely a Trattner nevet legtovább viselte, és azért is, mert itt tevékenykedett mindhárom, a magyarországi könyvszakmában szerepet kapó Trattner.

Mostanáig Johann Thomas Trattner Edler von Trattnern (1. kép) személyére és tevékenységére összpontosítottunk (született 1719. december 20-án, Gyimótfalván Magyarországon [ma Ausztria],³² és meghalt 1798. július 31-én Bécsben).

Ervin Könyvtár, B 017/201 jelzetten, ld. PAVERCSIK Ilona, *A magyar könyvkereskedelem történetének vázlatja 1800-ig* = ECSEDY Judit, V., *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában 1473–1800*, Bp., Balassi, 1999, 328.

²⁸ KÓKAY 1990, 93, 96.

²⁹ GÁRDONYI 1930, i. m. 47.

³⁰ *Buonaparte Napoleon volt francia császár életének le-írása születésétől Sz. Helena szigetére való által viteléig*, Pest Kiss I., 1815, 110 l, 1 t. Országos Széchényi Könyvtár 270.142 jelzetten.

³¹ FRANK, Peter R., *Buchhandel in der maria-theresianischen Zeit = Strukturwandel kultureller Praxis*, Beiträge zu einer kulturwissenschaftlichen Sicht des thesesianischen Zeitalters, Hrsg. von Franz M. Eybl. Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts. Bd. 17.) Wien Wiener Univ. Verl., 2002, 148.

³² Jormannsdorf korabeli magyar neve Gyimótfalva volt a történelmi Vas vármegyében. Ma

1. kép: Johann Thomas Trattner Edler von Trattnern

Magyarországi működése azonban szoros kapcsolatban áll rokonával, Trattner Mátyással.

Sőt, mielőtt még a bécsi Trattner Magyarországra is kiterjesztette volna tevékenységét, már egy másik Trattner aktív szerepet játszott a magyarországi könyvnyomtatásban, könyvkiadásban. Trattner Mátyás (1745–1828, aki a Petrózai nemesi előnevet nyerte az uralkodótól), a bécsi Johann Thomas Trattner udvari

---

Bad Tatzmannsdorfhoz (magyarul Tarcsafürdőhöz) tartozik, Ausztriában. – A korábban elfogadott 1717-es születési évvel szemben az újabb hiteles források szerint születésének ideje 1719. december 20. Az újabb szakirodalomban már ez az évszám szerepel, lásd FRANK, FRIMMEL 2008, i. m. 199. és DULAR 2009, i. m. – Francia feliratú portréja még a régebben valószínűsített 1717-es születési évvel jelent meg, metszője Ernest Mansfeld. Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria, Porträtsammlung PORT_00112074_01

könyvnyomtatóhoz hasonlóan szintén Vas megyében született, Felsőőr (Oberwart) helységben. Fiatalon került Bécsbe, és feltehetően 1758 és 1766 között bécsi rokona nyomdájában dolgozott, előbb inasként. Ekkor már Johann Thomas Trattner legalább tíz éve a császárvárosban működött, 1751-ben nevezte ki Mária Terézia udvari könyvkereskedőnek, 1754-ben udvari nyomdásznak, és 1764. május 23-án kapta Lotharingiai Ferenc István császártól az Edler von Trattnern előnevet, amellyel birodalmi lovagi rangra emelkedett. Ettől kezdve ezt a címét fel is tüntette az általa nyomtatott kiadványok impresszumában. Ebből az alkalmából a nyomda alkalmazottai ódát szenteltek Trattnernek, és a 69 név között, akik a köszöntőt aláírták, ott szerepel bizonyos Jakob Landerer, egyike annak a hat faktornak, akik réznyomással foglalkoztak.³³ Minden bizonnyal a Magyarországon jelentős szerepet játszó Landerer nyomdászcsaládnak tagjáról lehet szó.

Abban az időben, amikor az ifjú Trattner Mátyás rokonánál dolgozott Bécsben, ennek székhelye a betűöntődével és raktárhelyiségekkel a bécsi Josephstadtban volt, Trattner tipográfiai palotájában. Mátyást pártfogója Párizsba küldte tanulmányútra, ahol 12 évig, 1766 és 1778 között valamelyik párizsi nyomdában dolgozott. Ottani munkásságát dicséri, hogy elnyerte a párizsi polgárjogot.³⁴

Párizsból hazatérve Budán telepedett meg, ahol 1778. augusztus 14-én az Egyetemi Nyomda igazgatójává nevezték ki. Hivatalából azonban öt év múlva elbocsájtották, 1783. június 3-án, egy feljelentés miatt. Lehetséges, hogy Trattner Mátyásban bécsi rokonának kémjét látták, aki mint pesti nyomdatulajdonos, az Egyetemi Nyomda riválisának számított.³⁵

Hogy Trattner Mátyás milyen jól képzett szakember és vállalkozó kedvű nyomdász és kiadó volt, azt több évtizedet átívelő későbbi tevékenysége bizonyítja. 1780. július 20-án megnősült, felesége Elisabeth Bauer (Pauer) volt. Feleségének bátyja, aki nevét inkább Pauer formában írta, vette át a Trattner-féle pesti könyvkereskedést, ahogy már az előbbieken szó volt róla. Az ifjú párt Johann Friedrich Cornelius Stern ódával köszöntötte, amely a pesti Eitzenberger Nyomdában jelent meg. A német nyelvű ódában a szerző Trattner Mátyást még mint a királyi Egyetemi Nyomda igazgatóját köszönti.³⁶ A vers szerzője a pesti Eitzenberger Nyomda szedője volt.

³³ *Ode auf den Edlen Heil. Röm. Reichs-Ritter Johann Thomas von Trattner als er von Seiner Röm. Kaiserl. Majestät zu diesem Stande erhoben...* Wien, Trattner 1764. Lelőhelye: Wien-Bibliothek, C-18558 jelzeten.

³⁴ HOLL Béla, *Emlékezés Trattner Mátyás halálának 150. évfordulójára = Magyar Grafika*, 1979, 1, 60–64.

³⁵ HOLL 1979, i. m. 60.

³⁶ [STERN, Johann Friedrich Cornelius], I. F. C. S.***, *Zwar spät, doch nicht zu spät. Zu dem den 20sten Julii 1780. zu Ofen glücklich vollzogenen von Trattner- und Bauerischen Vermählungsfeste...* (Pest, mit Eitzenbergerischen Schriften, 1780). Országos Széchényi Könyvtár, Plakát és Kisnyomtatványtár, Kny 1780, 2°

Az akkoriban 64 éves bécsi Johann Thomas Trattner pesti nyomdafiókjá szervezését és vezetését kezdettől fogva rokonára, Trattner Mátyásra bízta.³⁷ Amikor ez utóbbinak fia született 1789-ben,³⁸ a bécsi udvari nyomdász vállalta a kereszt-szülőséget, és a fiút az ő nevére keresztelték, bár mindig magyarosan használta, János Tamás formában. Keresztelői ajándékként megkapta a pesti nyomda tulajdonjogát. Nagykorúságáig azonban (1813) apja vezette helyette a pesti nyomdát, előbb saját neve alatt, azután fiával együtt. Az első öt évben a nyomtatványok „Typis Trattnerianis”, „Litteris Trattnerianis”, vagy németül „mit Trattnerischen Schriften,” magyarul „Trattner betűivel”. 1788-tól mind gyakrabban Trattner Mátyás neve is szerepel.

Trattner János Tamás, Trattner Mátyás fia, nyomdászként, kiadóként, könyvkereskedőként, de mecénásként is jelentős szerepet töltött be a magyarországi művelődéstörténetben. Magyar nyelvű tudományos, irodalmi és népszerű tudományos művek megjelenését támogatta, sőt a szerzőknek rendszeresen honoráriumot fizetett, ami egyáltalán nem volt általános gyakorlat akkoriban.

A nyomda vezetésében beállt változásokat nyomon követhetjük a kiadványok címlapján: 1783–1813 között és 1825–1827 között Trattner Mátyás, 1813–1824 között Trattner János Tamás nevét olvashatjuk. A vállalkozás gyorsan fellendült, ami a nyomdavezetés jó szakmai tudására és üzleti érzékre vallott. Virág Benedek 1803 augusztusában a nyomda alapításának huszadik évfordulója alkalmából joggal írhatta Kazinczy Ferencnek az alábbiakat Trattnerről: „Sok, igen sok dolga vagyon most ennek az embernek. Patzkó és Landerer többnyire alusznak...”³⁹ Az alkalmazottak számát tekintve csak Budán az Egyetemi Nyomda foglalkoztatott több személyt. Landerer pesti nyomdája és Patzkóé csak töredékét jelentette meg a Trattnernél kiadott munkáknak, amely 1813-ban hat sajtóval dolgozott.

A *Merkur von Ungarn* 1786. évfolyama⁴⁰ betűrendes jegyzéket tett közzé az abban az évben Magyarországon, Horvátországban, Szlavóniában és Erdélyben működő nyomdákrol. Ebben az időpontban Magyarországon és Erdélyben három olyan város akadt, ahol két nyomda dolgozott: Kolozsvár, Nagyszében és Buda, egy városban volt három, Pesten, míg Pozsonyban abban az évben négy nyomda tevékenykedett párhuzamosan. A pesti tanácsnak a Helytartótanácsához intézett 1792. évi jelentése szerint is három könyvnyomtató volt a városban, bár személyük időközben változott: Matthias Trattner a (pesti) Úri utcában (ma Petőfi Sán-

³⁷ *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* (BLKO) Bd. 46 (1882) 285. téve-sen írja, hogy Mátyás (1745–1828) a bécsi udvari nyomdásznak, Johann Thomas Trattnernek fia lett volna. – A hibát kiigazították az elektronikus változatban: www.biographien.ac.at/oeb/Trattner-Petroza_Janos-Tamas

³⁸ 1789. december 5., Buda–1824. március 14., Pest. Ez a halálózási időpont szerepel portréján (ld. az 52. jegyzetet). Valószínűleg ez a helyes dátum, és nem a Magyar Életrajzi Lexikon által megadott 1825. március 24., ld. <https://www.arcanum.hu/online-kiadvanyok/trattner>

³⁹ HOLL 1979, i. m. 61.

⁴⁰ *Alphabetisches Verzeichnis der jetzt in Ungarn, Kroatien, Slavonien und Siebenbürgen bestehenden Druckereien = Merkur von Ungarn*, (Ofen-Buda 1786), 218–222.

dor utca), Johann Michael Landereer a Fő téren (ez ma már nincs meg) és Franz August Patzko a Kecskeméti utcában.

1817-ben a Trattner Nyomdában indult meg a reformkor legnagyobb irodalmi, kritikai és történeti folyóirata, a havonként megjelenő *Tudományos Gyűjtemény*. Ennek első évfolyamában az ifjú Trattner János Tamás *Magyarországi könyvnyomtatató műhelyek 1817-dikbeli állapotjok* címmel adott átfogó képet az ország tipográfiáiról.⁴¹ Saját üzemükről ezt írta: „Pesten, Trattner János Tamás nyomtat mindenféle nyelveken váltó, maga költségén pedig a régi könyvek mellett felelte sok új magyar munkákat, az írókat meg is jutalmaztatja [azaz honoráriumot fizet]... tart 2 korrektort, 1 faktort, 23 szedőt, 20 nyomtatót, 6 könyvrakókat, esztendő által feldolgoztat 648 bála papírost.” (1 bála = 5000 ív). Ugyanebben az évben az Egyetemi Nyomda papírszükséglete 1500, a budai Landereré 115, a pesti 50, Patzkóé 35 bála volt.⁴²

Ma ismert legkorábbi könyvjegyzéke 1810-ből való: *Index librorum Hungaricorum, Germanicorum et Latinorum qui in Caes. Reg. Typographia Trattneriana venales habentur. Pestini 1810*. Nyelvek szerinti csoportosításban 135 kiadványt sorol fel.⁴³ Nagyjából a fele (70) magyar, negyede német, negyede latin (32, illetve 31 kiadvány), és egy-egy szlovák, illetve francia. A legrégebbi könyv a jegyzékben 1778-ból való, a legfrissebb a könyvjegyzék kiadásának évéből, 1810-ből. A jegyzék nemcsak a megjelenés évét, hanem a könyv formátumát és árát is közli.

Nyomdatermékeik közül két kiadványcsoportot említünk, az újságokat és a színjátszással kapcsolatos nyomtatványokat. A pesti Trattner Nyomdában készült a 18. század végének két pesti német lapja, havonta a *Merkur von Ungarn* (1786–1787) és hetenként háromszor a *Neuer Kurir* (1788–1799). Itt nyomtatták a korszak legjelentősebb magyar irodalmi folyóiratát, a *Magyar Múzeum* nyolc füzetét (1788–1792). Nemcsak a pesti magyar, hanem a pest-budai német színjátszás kezdetének története is kapcsolódik a Trattner Nyomdához, ahol az előadások színlapjai készültek. Ezekből több száz maradt fenn.

A pesti Trattner Nyomda nem használt nyomdász, illetve kiadói jelvényt. Nem vette át a bécsi Trattner jelvényét semmilyen formában. Ez a jelvény két oszlopot ábrázol, egyikén a császári, a másikon a magyar koronával, és a kettőt ALTIUS feliratú írásszalag köti össze. Az oszlopok LABORE ET FAVORE feliratú talapzaton állnak, köztük nőalakkal és a könyvnyomtatást megjelenítő eszközökkel. Ezt a bécsi Trattner Officina nyomtatványain különböző méretben és változatban előforduló jelvényt a pesti Trattner Nyomda egyetlen egyszer sem használta. Annál érdekesebb, hogy az erdélyi (szebeni) Hochmeister Nyomda több alkalommal is díszítette ezzel kiadványai címlapját: id. Hochmeister Márton 1781 és 1784 között, ifj. Hochmeister Márton pedig 1790-ben, azaz a bécsi Trattner-cég működé-

⁴¹ TRATTNER JÁNOS TAMÁS, *Magyarországi könyvnyomtatató műhelyek 1817-dik beli állapotjok = Tudományos Gyűjtemény*, 1817, 12.

⁴² Közli HOLL 1979, i. m., 60–62.

⁴³ Országos Széchényi Könyvtár, 66 586 jelzeten.

se idején. Ez a jelvény pontos másolata a bécsi Johann Thomas Trattner nagyvállalkozó egyik jelvénytípusának, annak, amelynél a könyvnyomtatás allegorikus ábrázolásában a bécsi nyomdász nevére utaló J. T. T. betűk nem szerepelnek.⁴⁴ Nem tudni, hogy ezt a több alkalommal is használt jelvényt vajon a bécsi Trattner tudtával és beleegyezésével használták-e? Mindenesetre Hochmeister azon kevés erdélyi nyomdász és könyvkereskedő közé tartozott, aki feltehetően személyesen ismerte a bécsi Trattnert, amikor az 1783-ban hosszabb ideig Nagyszezbenben tartózkodott báró Brukenthal Sámuel erdélyi gubernátor vendégeként.⁴⁵

Ha a pest-budai nyomdászat 18. századi mérlegét akarjuk megvonni, megállapítható, hogy bár a 18. század folyamán Pesten 24, Budán pedig 11 nyomda és könyvkiadó működött hosszabb-rövidebb ideig, azért a pest-budai könyvtermés legnagyobb hányada (28 %) a budai Egyetemi Nyomdából származott. A második legtöbbet termelő nyomda a rendkívül hosszú életű budai Landerer-műhely volt (26 %), harmadikként a 18. században Pesten mindössze 17 évig működő Trattner Nyomda következik (14 %). (Fennállásának nagyobb része ugyanis a 19. századra esik). A fennmaradó rész több kisebb termelékenyséű pesti és budai nyomdából tevődik össze.

Ma a Trattner Nyomda 18. századi tevékenységéről vannak pontosabb számadataink. Eszerint 1783 és 1800 között 533 kiadványt adott ki, ebben nincs benne az a 760 db ívrét alakú nagyrészt német nyelvű színlap, amely a korabeli pest-budai német színház programjáról, szereplőiről ad számot 1794 és 1800 között.⁴⁶ Úgy látszik, hogy a pest-budai német színház következetesen a pesti Trattner Nyomdát bízta meg színlapjai kinyomtatásával. A 19. században a Trattner, illetve a Trattner–Károlyi Nyomda központi szerepet játszott a nyomdászképzésben is: Bittermann Károly, a szabadkai első nyomda (1844) alapítója itt tanult, Grün János is részben a pesti Trattner–Károlyi Nyomdában sajátította el szakmai ismereteit, majd átvette az apja által alapított szegedi Grün Nyomda vezetését (1835). A kecskeméti nyomda alapítója (1841), Szilády Károly is a pesti Trattner János Tamásnál tanult, miután Bécsben a Haykul Nyomdában elvégezte inaséveit.⁴⁷

A budai Egyetemi Nyomda gondosan ügyelt arra, hogy tankönyvkiadási privilégiumát más nyomda ne sértse meg. Magyarország területére vonatkozó privilégiuma 1799. november 5-től volt érvényben. A Helytartótanács május 29-i rendeletéből arra következtethetünk, hogy a városi tanács a Landerer és a Trattner Nyomdában is lefoglalt olyan kiadványokat, amelyek az Egyetemi Nyomda kizá-

⁴⁴ SIMON Melinda, *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1801–1900 – Hungarian printers' and publishers' devices 1801–1900*. Bp., Balassi–Országos Széchényi Könyvtár, 2012, 83; és SIMON Melinda, V. Ecsedy Judit, *Kiadói és nyomdászjelvények Magyarországon 1488–1800 – Hungarian printers' and publishers' devices 1488–1800*, Bp., Balassi–Országos Széchényi Könyvtár, 2009, 110. sz. Ezt a jelvényt közli CLOETER, Hermine, *Johann Thomas Trattner. Ein Grossunternehmer im Theresianischen Wien*, Graz–Köln, Böhlau, 1952, 67.

⁴⁵ GIESE 1960, i. m. 2192.

⁴⁶ PETRIK VIII, i. m. 88–125.

⁴⁷ SIMON 2012, i. m. 134, 191, 327.

rólagos privilégiumát sértették. A könyveket elkobozták, és a nyomdákat kiadványonként 40 forint bírsággal sújtották.⁴⁸

Trattner Mátyás 1819. június 30-án I. Ferenc királytól donációt kapott és magyar nemességet saját maga, fia, János Tamás és bátyja, Trattner Károly hadmérnök számára Négy részre osztott címerükben az első és negyedik zöld mezőben méhek rajzanak egy méhkas körül, a második és harmadik mezőben pedig griffmadár látható. A méhek a szorgalmat szimbolizálták, a griffmadár pedig a nyomdászok hagyományos címerállata.⁴⁹ Ettől kezdve Trattner Mátyás⁵⁰ és fia János Tamás is nyomtatványaik impresszumában nemesi előnevüket is használták: „Petrózai Trattner” formában.

Trattner Mátyás arcképét a jeles klasszicista festő, Donát János örökítette meg (2. kép).⁵¹

Az ifjú János Tamásnak két portréját ismerjük. Az egyiket, egy litográfiát Szabó József közölte a *Vasárnapi Újság* 1867. május 12-i számában.⁵² A másik arcképet, egy ovális alakú metszetet barátai rendelték meg halála után.⁵³ Rajzolója Johann Tobias Kärbling, metszője Samuel Leonhardt. (3. kép)

Félreértésre adhat okot, hogy nemcsak keresztapjával viselt közös nevet, hanem annak unokájával is. Személye tehát nem azonos a bécsi Trattner műhely továbbvivőjével, a nyomdaalapító Trattner unokájával, az ifjabb Johann Thomas Trattnerrel (1776. április 6-án keresztelték Bécsben, meghalt 1845. június 29-én Bécsben).⁵⁴ Ennek apja, Joseph Anton Trattner, a nyomdaalapító Trattner egyetlen, felnőtt kort megéelő fia korán meghalt, 1779-ben, még apja életében. Az unoka, az ifj. Johann Thomas Trattner 1793-ban fejezte be inaséveit és elnyerte az egyetemi nyomdász címet. 1802 és 1805 között vezette a bécsi Trattner Nyomdát. Tizenhárom évvel volt idősebb rokonánál, a pesti Trattner János Tamásnál.

Másik félreértés, mintha a bécsi Trattner Budán is fenntartott volna valamilyen filiálét. Valójában itt Trattner Mátyásról van szó, aki a Budára költözött Egyetemi Nyomda igazgatója volt 1778–1783 között, és közvetlenül ezután vette át a pesti cég vezetését (amely kiskorú fia tulajdonát képezte).

⁴⁸ GÁRDONYI 1917, i. m. 29–30.

⁴⁹ NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, Bd. 11. Bp., Ráth Mór, 1865, 327–328.

⁵⁰ Trattner Mátyás második keresztneve valószínűleg János volt, mert többször „Petrózai Trattner J. M.” formában használta nevét.

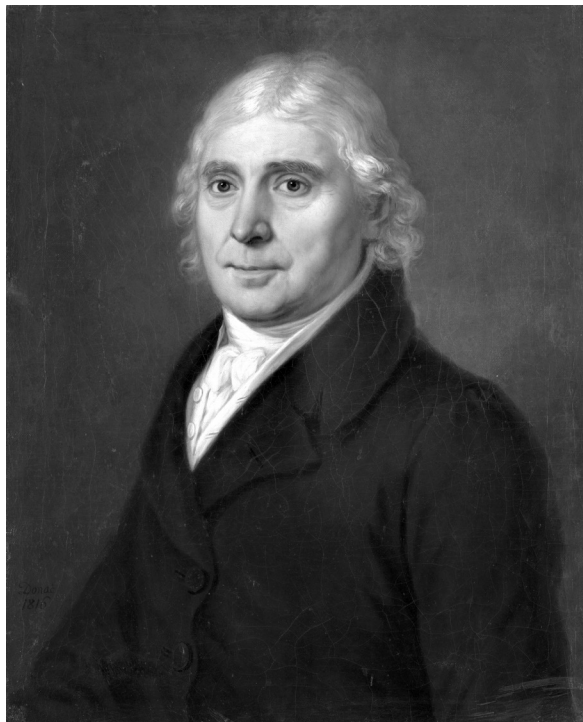
⁵¹ DONÁT János, *Trattner Mátyás képmása* (1816), olajfestmény, Magyar Nemzeti Múzeum Magyar Történelmi Képcsarnok, 1469. ltsz. A kép közlése a Magyar Nemzeti Múzeum engedélyével, © Magyar Nemzeti Múzeum.

⁵² SZABÓ József, *A Trattner-Károlyi könyvnyomda története = Vasárnapi Újság*, 14(1867), 19. sz. (május 12.).

⁵³ A kép alatt lévő magyar nyelvű szöveg: „Petrózai Trattner János Tamás Ts. Ns. Krassó és Szathmár Várm. Táblabírája 's a' legelső hazafiúi lelkü magyar Könyvnyomtató. Szül. 1789. Decemb. 5d. megholt 1824. Márt. 14kén.” A portré lelőhelye: Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung, Porträtsammlung, PORT_00026854_01

⁵⁴ FRANK, FRIMMEL 2008, i. m., 200.

2. kép: *Trattner Mátyás*

A pesti nyomda Trattner János Tamás idejében élte fénykorát, az 1813 és 1824 közötti tizenegy évben. Munkássága első kilenc évében a nyomdában 827 könyv készült (abból 418 magyar, 259 latin, 127 német, 11 szlovák, 6 görög, 5 szerb, illetve horvát és egy francia). Energikus tevékenysége megújította és kibővítette a nyomdát, már 15 sajtóval és 25 szedővel dolgozott.⁵⁵ Nagylelkű támogatója volt az új magyar irodalomnak, de nyomdászati szakíróként is kitűnt. Fiatalon halt meg, 1824-ben, 35 éves korában, még apjának Trattner Mátyásnak életében, aki kénytelen volt ismét a nyomda élére állni.

1827-ben, egy évvel halála előtt a már 82 éves Trattner Mátyás a nyomdát vejére, Károlyi Istvánra hagyta. Károlyi István (1794–1863) Pest vármegye szolgálatában álló jogász volt, aki kényszerűségből, felnőtt korában szerezte meg nyomdai szaktudását apósától, azután hogy sógora, Trattner János Tamás fiatalon meghalt. Ettől kezdve a nyomda a Trattner–Károlyi nevet viselte, és vezetését Károlyi látta el haláláig.

Károlyi az előző tulajdonosokhoz hasonlóan szíven viselte nemcsak a nyomda sorsát, hanem a magyar írók és irodalom pártolását is. Szakmai hozzáértését bi-

⁵⁵ Gécés Béla, *Pest-Buda nyomdái 1723–1895, Nyomdászattörténeti töredékek = Magyar Grafika*, 2004, 2, 88.

3. kép: Trattner János Tamás

zonyítják könyvjegyzékei: 1835 és 1864 között nyolc könyvjegyzékét ismerjük. Az 1835-ös könyvjegyzéke⁵⁶ 63 könyvárus és könyvkötő nevét sorolja fel, akik országzerte a Trattner–Károlyi Nyomda termékeit tartották. Az 1856-os könyvjegyzék, amelyben csak a saját kiadású vallásos könyveket találni, már csaknem száz ilyen bizományos nevét sorolta fel.⁵⁷

A Trattner–Károlyi Nyomda hozatta Pestre az első gyorsajátót. (Bécsben a Friedrich König által 1811-ben kifejlesztett gyorsajátót először 1832-ben a Ghelen-örö-

⁵⁶ *Könyvek, mellyek Petrőzai Trattner J. M. és Károlyi István 'könyvnyomtató-intézetében Pesten ... részint kötve, részint kötetlen árulhatnak*, Pest, Trattner, 1835, 2. Országos Széchényi Könyvtár 288.557 jelzeten.

⁵⁷ *Imádságos-énekes-könyvek. Egyházi beszédek ... mellyeket Trattner és Károlyi cs. kir. privilég. Typographiája saját költségén nyomtat*, Pest, Trattner, 1856, 3–4. Országos Széchényi Könyvtár 831.354 jelzeten.

kösök nyomdája használta a *Wiener Zeitung* nyomtatására.)⁵⁸ Károlyi István 1840-ben gőzüzemre állította át az akkor Herren Gasse 3. szám alatti nyomdáját. A pesti Úri utca és Gránátos utca között álló ház neves írók és tudósok találkozóhelye volt, megfordult ott Kazinczy Ferenc, Kultsár István, Kölcsey Ferenc és Vitkovits Mihály is. A reformkor minden jeles írójának műve megjelent nyomdájában, emellett a korszak legnevezetesebb folyóiratai közül a *Tudományos Gyűjtemény*, az *Erdélyi Múzeum*, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, az *Auróra* és az *Élet és Literatúra*.

1867-ben Bucsánszky Alajos vásárolta meg a nyomdát Károlyi István örökösétől. A vállalkozás később, 1912-ben, a Stephaneum Kiadó és Nyomda tulajdonába került és maradt egészen az államosításig, 1948-ig.⁵⁹

A Trattner–Károlyi-ház ma is áll Budapesten, a pesti belvárosban. Károlyi István a kor neves építészt, Hild Józsefet bízta meg 1831-ben ennek a két utcára néző háznak tervezésével és felépítésével, amely 1833-ben készült el. Ma is áll a nagy telekre épített kétudvaros átjáró ház, amelynek földszintjén volt a nyomda, és a házban lakott a Károlyi család is.⁶⁰ Az egyik legnagyobb klasszicista stílusú lakóháznak számít ma is Budapesten.

A Trattner név a magyarországi könyves iparágban – Károlyinak köszönhetően – egészen 1867-ig jelen volt, jóval tovább, mint Bécsben, mert évtizedekkel túlélte a bécsi Trattner Nyomdát.⁶¹

A Trattner család említett tagjainak életrajzi adatai:

Trattner, Johan Thomas Edler: született 1719. december 20., Jormannsdorf/Gyimótfalva – meghalt 1798. július 31, Wien/Bécs.

Trattner, Joseph Anton (fenti fia): született 1754 körül – meghalt 1779. november 23.

Trattner, Johann Thomas ifj. (unoka): született 1776. április 6. – meghalt 1845. június 29.

Trattner Mátyás: született 1745. Felsőőr/Oberwart – meghalt 1828. február 16. Pest.

Trattner János Tamás: született 1789. december 5. Buda – meghalt 1824. március 14. Pest.

⁵⁸ BACHLEITNER, Norbert, EYBL, Franz M., FISCHER, Ernst, *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2000 (Geschichte des Buchhandels, Bd. 6.), 175.

⁵⁹ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Bucsánszky>

⁶⁰ A házat az egykori pesti Úri utca 3. (ma Petőfi Sándor utca 3.) és az egykori Gránátos utca (ma Városház utca 6.) közötti nagy telekre építették, két utcára nyíló bejárattal.

⁶¹ A bécsi Trattner Officina 1805-től kezdve jogutódjának, Ueberreiternek nevét viselte. Ebben az évben vásárolta meg a céget Georg Ueberreiter, a Trattner Nyomda egykori faktora.

V. ECSEDY, JUDIT

The Trattner Family in Hungary

The author is dealing with the activity of the Trattner family in Hungary. There were three persons engaged in book making and selling with the name Trattner in the course of the 18–19th centuries in Hungary. First of all the Vienna Court printer Johann Thomas Trattner, his relative Mátyás Trattner and his son János Tamás Trattner. Johann Thomas Trattner began his activity as bookseller and printer in the 1780 in three Hungarian towns almost simultaneously: in Temesvár, Pozsony and Pest. His most successful enterprise was the printing and publishing office in Pest. He soon presented it to his relatives Mátyás and János Tamás Trattner, who made it one of the most productive offices in Pest in the Reform Age. János Tamás was also a dedicated patron of Hungarian literature, and so was his brother in law, who inherited the printing office. The enterprise continued well into the 19th century, surviving with half a century that of the Vienna Trattner office.

Keywords: 18th century, 19th century, Hungary, Buda, Pest, Trattner, printer, publisher.